

בדין התרת נדרים למנהגי אבות

מורנו הרב יצחק מרדכי הכהן רובין שליט"א

דרשת שבת הגדול תשע"ה

בעניין שמירת מנהגי אבות אנו מוצאים מבוכה בדברי הפוסקים, מתי על הבנים לשמור מנהג אבותיהם, ואיך חלים על הבנים ניהוגי האבות, והאם מועילה התרת נדרים של הבנים על מנהגי אבותם. וכן יש להבדיל בכל זה בין מנהגי אבות לבין דינים והלכות שנהוגים במקום מסויים, וההולך ממקומו למקום אחר איך עליו לנהוג.

סוגיות הגמרא בעניין שינוי מנהגים

איתא במשנה בפסחים דף נ' ע"א מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין וכו' נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם ואל ישנה אדם מפני המחלוקת.

ובגמ' שם דף נ' ע"ב איתא בני ביישן נהוג דלא הוו אזלין מצור לצידון במעלי שבתא, אתו בנייהו קמיה דר' יוחנן אמרו ליו, אהבתין אפשר להו אנן לא אפשר לך, אמר להו כבר קיבלו אבותיכם עליהם שנאמר "שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמן".

עוד שם בגמ' דף נ"א ע"א איתא כי אתא רבה בר רב חנה אכל דאיתרא [פרש"י – חלב שבכפיפת הקיבה, שהקיבה כפופה ועשויה כקשת, ואותו חלב שבמקום היתר אוכלין בני ארץ ישראל ובני בבל נוהגין בו איסור], והקשו בגמ' ורבה בר רב חנה לית ליה נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם, ותירצו בגמ' בשם רב אשי דהני מילי היכא שדעתו לחזור, ואילו רבה בר חנה דעתו לחזור הוי.

גמ' חולין דף י"ח ע"ב נחלקו האם מוגרמת [היינו פגם בשחיטה והוא מלשון הגרמה] כשרה או לא ונחלקו בזה אמוראים וכאשר רב זירא עלה לארץ ישראל אכל מוגרמת שרב ושמואל אסרו, והקשו בגמ' שרב זירא היה ממקומם של רב ושמואל ולמה לא החמיר גם בארץ ישראל מדין נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם, ותירצו שלא היתה דעתו לחזור.

מבואר מגמרות אלו שעניין מקום שנהגו שייך הן בדברים שהם חומרא בעלמא שנהגו בני העיר, כגון מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים, או בני ביישן שנהגו שלא לצאת למסחר רחוק בערב שבת, שהיא קבלה של חומרא, והן בדברים שהם הלכה שרב העיר פסק מסויים ובני העיר צריכים לנהוג כפסק רבם.

ויש לעיין האם דינים אלו שורשם אחד או שמהם דינים חלוקים הם, גם יש לברר מאיזה טעם מוטל על האדם לשמור על מנהגי אבותיו כההיא דבני ביישן, ולמה באמת אמר להם רבי יוחנן שאינם יכולים לשנות ממנהג אבותיהם.

מעשה בבני ביישן

והנה בעובדא דבני ביישן, מבואר לכאורה מפשטות דברי הגמ' שבני ביישן התקשו בקיום מנהג אבותיהם, ובאו לשאול מרבי יוחנן האם הם יכולים לפרוש ממנהג זה, וענה להם רבי יוחנן שאינם יכולים לפרוש ממנהג אבותיהם משום אל תטוש תורת אמן.

והנה יש לעיין כיצד חל על הבנים מנהג זה של אבותם, שהרי האדם מצווה במצוות התורה ובמה שרבנן ציוו עלינו, אך מעבר לכך אין שום איסורים נוספים שחלים על האדם, והדרך היחידה לכאורה שאדם יאסור עליו הוא כאשר מקבל עליו הנהגה של איסור והיא מחייבת אותו מדין "בל יחל" מדרבנן כמבואר בסוגיות הגמ' בנדרים דף ט"ו ע"א ודף פ"א ע"ב "ומי איכא בל יחל דרבנן, אין והתניא דברים המותרין ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם, ולמדו הראשונים מגמרות אלו, שאם קיבל אדם על עצמו מנהג של איסור אינו רשאי להתירו ויש בו משום בל יחל מדרבנן. והיינו שלא היתה קבלה בלשון נדר או שבועה, אלא עצם הניהוג של החומרא משווי ליה כעין נדר מדרבנן. וכך פסק השו"ע בהלכות נדרים סי' רי"ד ס"א.

וכיון שכל חלות האיסור הוא מדין נדר, מועילה בו התרת נדרים, כמבואר בשו"ע שם, הילכך מי שרגיל להתענות תעניות שלפני ראש השנה ושבין ראש השנה ליום הכיפורים ומי שרגיל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין מראש חדש אב או משבעה עשר בתמוז ורוצה לחזור בו מחמת שאינו בריא צריך שלשה שיתירו לו וכו'.

ושם בשו"ע סעיף ב' הביא את הדין דבני ביישן וז"ל קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם ואפילו בדברים שלא קיבלו עליהם בני העיר בהסכמה אלא שנהגו כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה, וכן הבאים מחוץ לעיר לדור שם הרי הם כאנשי העיר וחייבים לעשות כתקנתן, ואף בדברים שהיו אסורים בהם בערים מפני מנהגם ואין מנהג העיר שבאו לדור בה לאסור, הותרו בהם אם אין דעתם לחזור.

ולא נתפרש להדיא האם מהני בזה התרה או לא, דהנה בשלמא כאשר היחיד קיבל על עצמו הנהגה טובה שהיא נחשבת כנדר מדרבנן הרי שמכיון שהוא כביכול הנודר מהני לו התרה, אך כאשר יש לו לקיים מנהג אבות שהוא לא קיבל על עצמו, יש לעיין האם מהני בזה התרה.

והנה הב"י בסי' רי"ד נקט כדבר פשוט שמהני התרה גם למנהג אבות ודייק כן מפירוש הרא"ש בפרק מקום שנהגו, ולפי הבנתו פירש את מה שאמר רבי יוחנן לבני ביישן שיש להם לנהוג כמנהג אבותיהם, דזהו מבלי התרת נדרים, אבל אם ירצו יכלו לעשות התרת נדרים.

ואמנם הקרבן נתנאל על הרא"ש שם כתב לדחות דלא מהני התרת נדרים למנהג אבות, וכתב "דהדעת נותנת כן, דהא עיקר התרת החכם אחר שהנודר מתחרט על כך שקיבל על עצמו בתורת נדר, והוי כנדר גגות, וזה מהני בנדר עצמו, משא"כ בבניהם שנהגים במנהג

הזה שלא נהג מעולם. ובשלמא אם הפשט בריב"ש הוא מדין קבלת בני העיר עליהם שפיר י"ל שגם הבא מחוץ לעיר ע"ד להשתקע חלים עליו מנהגי העיר, אבל פי המהלך של הזכרון יוסף לכאורה אין לדבר ביאור.

עוד כתב שם שאה"נ אם היו רוצים להישאל על הנדר ע"י פתח וחרטה היה מועיל להם אלא שהם שאלו את רבי יוחנן בסתמא מה עליהם לעשות, ואמר להם שצריכים לנהוג כמנהג אבותם, ותמך את יסודו על דברי הב"י סי' רי"ד שבני ביישן מהני להם להישאל על קבלת אבותיהם.

עוד כתב שם בנידון שאלתו "ולפ"ז כיון שאותו קהל שתקנו התקנה היו יכולים לשנותה ולחזור ולהתירה, גם ביניהם הנולדים להם והבאים אחריהם ודרים בקהילה והמדינה יכולים לשנותם בהסכמת רובם".

בתשובת ז"י הנ"ל מובאת קושיית החוות יאיר אך לא מצינו שהבנים נוהגים מנהגי אבות מדורות קודמים כגון שהאב קם באשמורת הבוקר או שהיה מתענה תעניות וכדומה. ותירץ הז"י את קושיית החוות יאיר שאה"נ אם הבן לא נהג את מנהג אבותיו אכן לא קיבל על עצמו כלל את המנהג ולא צריך לנהוג כמותו, אך אם נהג בעצמו את מנהג אבותיו יצטרך התרה ותועיל לו התרה. [והנה המעיין בתשובת חוות יאיר הנ"ל יראה שהוא חילק בין קבלת יחיד לקבלת ציבור].

ובגוף דבריו של הז"י יש להתבונן אם אבותיהם קיבלו על עצמם בנדר איך הבנים יכולים להישאל, שהרי הבנים לא קיבלו על עצמם את הקבלה, ומי שקיבל על עצמו את הקבלה לא נשאל עליה.

והנה לפי הבנת הז"י לא קשה מידי דבאמת כל קבלת הבנים נובעת אך ורק מכח הנהגתם הם, ולכן מועילה שאלה על קבלה זו, אלא שבזה יש לעיין האם הביאור בזה הוא שיש כאן קבלה של כל יחיד ויחיד, או שמא על ידי קבלת היחידים שוב היינו קבלת ציבור, דהנה פשוט ההלכה הזו של קבלת הבנים נאמרה על ציבור ולא על יחידים, ולא דנים כל יחיד ויחיד האם הוא קיבל את הנהגת האבות או לא.

גם הז"י גופיה כתב שהשאלה על קבלה זו היא כאשר רוב הציבור נשאל עליה, ומשמע שאין זו קבלה פרטית של כל יחיד ויחיד. וא"כ דוחק הוא שקבלת ציבור זו תושפע בדור של הבנים על ידי קבלה פרטית של כל אחד ואחד.

בדברי הריב"ש ביסוד אל תטוש

והנה המעיין בשו"ת הריב"ש סי' שצ"ט שהוא המקור לדברי השו"ע יור"ד סי' רי"ד ס"ב יראה שדרך אחרת עמו בביאור כל עניין זה, ולתועלת הדברים יש לצטט את לשונו "אבל בבני העיר עצמם, יכולין להתנות כרצונם, ואף הקטנים בכלל תקנתם, לכשיגדלו. שאם לא כן, בני העיר כשמתנין על השערים, ועל המדות, ועל שכו הפועלים, ומסיעין על קיצותן, היו צריכין לחדש תקנתן בכל יום, מפני הקטנים שנעשים גדולים, יום יום. וזה דבר בטל, אלא כל בני העיר בכלל תקנתן, ואף הנולדים לאחר מכן. שהרי יכולים הצבור לעשות תקנה עליהם, ועל זרעם כמו שמצינו, בפלגש בגבעה. שלפי שנשבעו, איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה, נאסרו הדור ההוא. והיו אסורים הדורות, עד שהוצרכו לדרוש: ממנו ומבניו, כמו שמפורש בפרק יש נוחלין [ב"ב דף קכ"א]. הא אלו אמרו ממנו ומבניו, או שאמרו סתם, היה החרם חל, אף על הדורות הבאים. וכתב הרמב"ם ז"ל במשפט החרם: שכן הדין בכל קבלת הרבים שחלה עליהם ועל זרעם.

אבותיהם, מה מהני פתח וחרטה של הבנים, אם הם מתחרטים אבותיהם אשר בארץ המה אינם מתחרטים".

וכך נקט המהרשד"ם בתשובה דלדינא דלא מהני התרת נדרים של הבנים למנהג אבותיהם. ו"כ המשנ"ב סי' תס"ח ס"ק י' דאפילו בניהם אחריהם עד סוף כל הדורות אין רשאים לעשות משום אל תטוש תורת אמך ואפילו התרה אין מועיל בזה.

ולפי הבנה זו יוצאת חומרא שהאבות היו יכולים להישאל על קבלתם, שבהם לא שייך למימר לא תטוש ואילו הבנים חמורים מן האבות, ודבר זה הוא מקושי ההבנה שהבנים יהיו חמורים מן האבות.

והנה המעיין בירושלמי על המשנה דמקום שנהגו, יראה שהובא שם מעשה דבני ביישן בצורה קצת שונה, ושאלו בירושלמי על כך הוראה שצריכים הבנים לנהוג כמנהג אבותם, ואין אדם נשאל על נדרו, ותירצו תמן מי שנדר נשאל ברם הכא אבותיכם נדרו, ושוב שואל בירושלמי כ"ש יהיו מותרים, ותירצו שרבי לשיטתו שיש לאסור לפרוש בים מן הדין ולא ממנהגא.

נמצא מבואר להדיא בירושלמי הנ"ל שמדינא מהני התרת נדרים של הבנים על מנהג אבותיהם, אלא שלגבי בני ביישן פסקו להם שמן הדין הדבר אסור ולא ממנהג אבות.

בדברי החוות יאיר לחלק בין מנהג של רבים למנהג יחיד

החוות יאיר סי' קכ"ו דן האם על בנים לקיים מנהג אבותיהם, ותמה איך זה שאנו לא רואים שבנים ונכדים נוהגים בהרבה מנהגי אבות מדורות קודמים, ובתוך הדברים מכריח לומר שיש לחלק בין מנהג פרטי של אדם שלא עובר לבניו אחריו לבין מנהג של רבים שעובר לדורות הבאים, אך לא הרחיב בביאור טעם החילוק.

בדברי תשובת זכרון יוסף איך חלים מנהגי אבות על בנים

הפ"ת סי' רי"ד מביא בקצרה את תשובת הזכרון יוסף סי' י"ד, שדן אודות מנהגי אבות, תשובה זו מהווה משענת להרבה מפסקי האחרונים בשאלות הקשורות למנהגי אבות, ויש להתבונן בדבריו שיש בהם נפק"מ רבה לדינא.

הזכרון יוסף לומד שהסוגיא בבני ביישן איירי שהבנים נהגו כמנהג אבותיהם, ולכן חל עליהם מנהגם זה כדין נדר, אבל אם לא היו נוהגים מנהג זה בעת שהגדילו אזי לא היה חל עליהם מנהג אבותם כלל. אלא שיש לעיין בדבריו דא"כ למה רבי יוחנן אמר להם שעליהם לנהוג מנהג אבותיהם מדין שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך, תיפוק ליה מצד שהם עצמם נהגו כן. [ואפשר שכוונתו דכיון שהבנים לא קיבלו על עצמם את ההנהגה הטובה מדעתם אלא שאבותיהם גידלו אותם בדרך זו, אזי מחוייבים להמשיך את מה שאבותיהם הנהיגו אותם, אבל אין הכוונה שמנהג האבות מחייב את הבנים, דזה אינו כפי שמבאר הזכרון יוסף מיד בסמוך].

וביאר הז"י שזהו מה שכתוב בשו"ע יור"ד סי' רי"ד ס"ב שאין לשנות מנהג אבות, דודאי גם בניהם נהגו כמותם, וממילא מכח ניהוג הבנים חלה חובה עליהם ולא מכח קבלת האבות.

אלא שיש לעיין בדברים אלו שהרי מקור הדברים הוא מתשובת הריב"ש ושם כותב שקבלה זו מחייבת גם בן עיר אחרת שבא לדור במקום זה, והרי הוא לא נהג כן מעולם ומהכ"ת שנחיל עליו את המנהג

קבלת הרבים עליו, אלא י"ל מכיון שהפך להיות בן העיר ממילא תקנות העיר חלות עליו].

ונפק"מ בכל זה האם כאשר הוא יעבור לעיר אחרת האם יחולו עליו מנהגי העיר שבא הוא נולד, דאם נימא שהתקנה היתה גם על הדורות הבאים א"כ יש לעיין אמאי כאשר עוזב את עירו בטלים התקנות, אך אם התקנה היתה על ציבור בני העיר, א"ש שבעת שעוזב את עירו בטלו תקנות המקום ממנו. [אמנם י"ל שכך היתה תקנת בני העיר מעיקרא שכל זמן שהוא בן העיר יחולו עליו התקנות ולא כאשר עוזב למקום אחר, אך יש בזה קצת דוחק, דאם היא תקנה לדורות הבאים אמאי נתלה את קבלתם רק ליושבי העיר, ולמה לא ימנע מלעשות מלאכה בערב שבת גם בעת שעקר מעירו, והרי הטעם לתקנה לא השתנה, אך אם נימא שאין כאן תקנה לדורות אחרים אלא תקנה לציבור, א"ש שבני העיר מחוייבים בתקנה ולאחרים לא נתקן הדבר כלל].

אין קבלת אבות מחייבת את הבנים אלא מנהג העיר מחייב את היושבים בה

ונמצא לפי זה שאין קבלת אבות מחייבת את הבנים אלא זה שהבן הוא חלק מיושבי העיר ומבני הציבור זה מה שמחייב אותו, ולפי זה אין הדבר תלוי כלל בקבלתו את המנהג שנהגו אבותיו אלא ממילא המנהג חל עליו, אלא שהניהוג על בני העיר יש בו שם של נדר, ולכן רוב בני העיר יכולים להישאל על הנהגה זו שעשו.

והנה לפי הנ"ל יש מקום להבין את מה שהגמ' דימתה בין דיני מנהג לדיני איסור והיתר ועל שניהם הביאו את המשנה של מקום שנהגו, ולכאורה הדבר צ"ע, שהרי הם שני נושאים שונים, יש קבלת מנהג מדין נדר, ויש פסק הלכה של רב במקומו, ואמאי דימו בין המקרים. אלא שלפי הנ"ל יש בזה בנותן טעם, שכמו שבדרכי ההוראה פסק המרא דאתרא מחייב את הציבור לקולא ולחומרא, ואי אפשר להקל במקום שהרב מחמיר, ולא צריכים להחמיר במקום שהרב מיקל, ודין זה הוא גם לדורות הבאים הגרים באותה העיר², וזוהי הנהגת הציבור שלא יהיו ח"ו כשתי תורות, והמחייב בפוסקים הוא בני עיר אחת, ה"נ גם לגבי מנהגי ציבור שנתקבלו על בני העיר.

אמנם לפי זה אין היחיד יכול לעשות התרת נדרים על נדרי הציבור, דמבואר בריב"ש שאין הדבר תלוי כלל בקבלתו ודלא כהזכרון יוסף הנ"ל, ולפי יש לדון במנהג אכילת מצה שרויה בפסח שהרבה קהילות נהגו שלא לאוכלו, האם יכול אדם לעשות התרת נדרים על הנהגה זו.

דעות הפוסקים בעניין התרת נדרים למנהג שרויה

ומצינו הוראות שונות מגדולי ההוראה על שאלה זו, נתפרסם לפני שנים מעשה מהגרא"מ שך זצ"ל שבשעה שנכנס לביתו חתנו הגרמ"צ ברגמן שליט"א, אמר לחמיו הרב שך שיש לו בעיה כיון שבפסח מנהג בית אביו שלא לאכול שרויה, ענה לו הרב שך על אתר אין לך בעיה גם אצלנו לא אוכלים שרויה, וכך הוי. שכאשר הגרמ"צ ברגמן סיפר זאת לבעל הקהילות יעקב חייך וצחק, ואמר לו הרב שך אוכל שרויה רק

כדאשכחן בקבלת התורה. וכן במגלה, או בצומות. ועוד, שאפילו בדברים שלא קבלו עליהם בני העיר, בהסכמה אלא שנהגו כן מעצמם, לעשות גדר וסייג לתורה, אף הבנים חייבין לנהוג באותו גדר. כדאמרין במסכת פסחים פרק מקום שנהגו [דף נ' ע"ב] בני בישן נהגו דלא הוו אזלי מצור לצידן, במעלי שבתא. אתו בנייהו לקמיה דרבי יוחנן. אמרו ליה אבהתנא, הוה אפשר להו. אנן דלא אפשר לן מאי, אמר להו: כבר קבלו עליהן אבותיכם, וכתוב: שמע בני מוסר אביך, ואל תטוש תורת אמן. ואם לא היה ביד האבות לתקן על הבנים, איך היו הבנים אסורין, במה שנהגו בו אסור האבות, מעצמם? והלא אף אם עשו הגדר ההוא בפירוש, ובהסכמה לא היו יכולין לשתף הבנים עמהם. אלא ודאי, בני העיר יכולין לתקן עליהם, ועל הדורות הבאים. וכיון שיכולין לתקן עליהם, יכולין גם כן להסיע על קיצותן. וכן הבאין מחוץ לעיר לדור שם, הרי הם כאנשי העיר, וחייבין לעשות כתקנתן. והרי הם כאלו קבלו עליהם בפירוש כל תקנות העיר, בעת בואם, כל שאין דעתם לחזור. ואף בדברים שהיו אסורין בהם בעירם, מפני מנהגם, הותרו בהם כל שאין דעתם לחזור, ואין מנהג העיר שבאו לדור בה, לאסור. כדאמרין בפ"ק דחולין דף י"ח ע"ב, כי סליק רבי זירא, אכל מגרומתא דרב ושמאל. ואקשינן רבי זירא לית ליה נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם? ואסיק רב אשי: ה"מ בדעתו לחזור ור' זירא, אין דעתו לחזור הוה. ואם בדבר אסור, כך: כל שכן בענין ממון, כגון הקנסות שהסכימו בתקנותיהן; שיש לנו לומר: שקבלום עליהם, כשבאו לדור שם, בעיר ההיא. והרי הם כבני העיר, ובכלל תקנותיהם.

הנה הריב"ש עומד על השאלה איך יכולים האבות לקבל על הבנים, ומבאר על פי דברי הרמב"ם במשפט החרם, שכמו שמצינו בקבלת התורה שקיבלו עליהם ועל זרעם, וכן במגילה ובצומות. והיינו שאין הבן צריך לנהוג כמנהג אבותיו מדין אל תטוש, שבאמת אין מקור לכך שהבן חייב לנהוג במנהגי האבות, אלא שהאבות קיבלו את ההנהגה מראש על הבנים, ומביא ראיה שהדבר מועיל מדברי הרמב"ם.

ויש לעיין מה הגדר בדברי הריב"ש, האם כוונתו שהאבות אכן קיבלו גם על הדורות הבאים והיינו שמראש היתה קבלתם על עצמם ועל בניהם, וזהו כח מסויים שיש לקבלת רבים, ובה שונה קבלת הרבים מקבלת היחיד, שהיחיד יכול לקבל על עצמו ולא על בנו, משא"כ הרבים שיכולים לקבל על בניהם³.

או שמא דרך אחרת היא בביאור הדברים, שיש בכח הציבור לתקן קבלה על הציבור, ואין הם מתקנים תקנה על הדורות הבאים, אלא שכל מי ששייך לציבור הזה ממילא התקנה חלה עליו. דהנה הריב"ש שם כותב שאף בלי קבלה מפורשת של בני העיר על הדורות האחרים חלים מנהגי העיר עליהם, וגם אם לא עשו תקנה מפורשת אלא שנהגו מנהג מסויים מעצמם כגון בני ביישן, שזה מחייב את הבאים אחריהם, ולכאורה יש לעיין איך הנהגת האבות מחייבת את הבנים, אך אי נימא שהנהגת האבות הפכה להיות מנהג העיר, ממילא א"ש שבני העיר ההיא צריכים לנהוג כמו כל מנהגי העיר. [ועיי"ש עוד באותה תשובה שכן עיר אחרת שמגיע לעיר זו להשתקע חלים עליו מנהגי המקום, ולכאורה יש לעיין הרי הוא לא היה מתושבי המקום ולא מבני ביניהם, ואין חלה

² מסופר שפעם חלה ל"ע אדם בחולי הריאה ומקום מושבו היה בעיירה וואלוזין ואמר לו רבי חיים מוואלוזין שלא יעקור ממקומו היות ובעיר זו יש קולא שהנהיג בעל השאגת אריה בעודו רב במקום, ולפי קולא זו אין פגיעה בריאה באופן מסויים טריפה, וממילא יש חזקת חיים גם לדורות הבאים.

³ עיין בדברי הגרמ"מ פרבשטיין שליט"א שנאמרו בשיעור בבית מדרשו לפני י"ח שנים ונדפסו בהרחבה בגליון מוריה קכ"ח שנקט כהך צד בביאור דברי הריב"ש, והאריך במאמרו שם עוד בגדרי הדינים בזה, ודפח"ח.

שנעקרו ממקומם, והנה נראה שחסידיו דנים כבני קהל אחד, אלא שיש לדון מה הדין בגוונא שקרה בעם ישראל שנתקבצו לאחר השואה כאן בארץ ישראל או בארצות הברית, והגיעו למקומות שאין שם מנהגים קבועים, ודרך משל אדם שאביו היה שייך לחסידות פלונית ועקר הוא ומשפחתו לארה"ב ושם הוא מתפלל באופן קבוע בין בני אשכנז, האם נימא שדינו כמי שעקר לעיר אחרת, או שמא מכיון שבעיר שבה נמצא כעת ישנם מנהגים שונים אזי זה שהוא מתפלל במקום מסוים לא עוקר ממנו את מנהגי קהל אבותיו.

וזכר לדבר דברי הגר"ז המובאים בבה"ל סי' תס"ח ס"ד ד"ה וחמורי שכתב דלא פקעי מינה חומרי מקום שיצא משם אלא בדוקא אם למקום שבה יש מנהג קבוע להיתר. והיינו שאין העקירה ממקומו פוסלת אותו אלא הכניסה לציבור חדש.

וכן יש לעיין מה דינו של אדם שעקר לעיר אחרת ונולד לו בן בעיר זו האם על הבן מוטלים מנהגי העיר שממנה יצא אביו, ומסתברא טפי שכיון שאין הוא שייך לעיר אבותיו תו לא יחולו עליו מנהגי העיר, ולפי זה גם אי נימא שאדם שהיה בעיר שנחרבה ועקר לעיר אחרת ועדיין אין לו מנהג חדש, ואנו אומרים שעליו להמשיך לנהוג במנהגי אבותיו, מ"מ בנו אינו חייב בזה וצ"ע.

דין בעלי תשובה במנהגי אבות

ומאחר שנתברר שאין הנושא בסוגיא מנהג אבות אלא הכוונה מנהג העיר או מנהג הקהילות, אזי מסתבר שאדם שאביו ירד מן הדרך ולא שמר תומ"צ וכעת הבן זכה להתקרב לתורה, האם יש עליו לנהוג במנהגי אבותיו, שהיו שרצו לטעון שכיון שאביו לא נהג מאומה ממילא גם עליו אין לנהוג, אבל לכאורה לפי כל הנ"ל נראה טפי שיש עליו מנהגי הקהילה שממנה הוא בא ואילה הוא שייך ולכן עליו לנהוג כמנהגי אבות אבותיו, ולא מדין מנהג אבות אלא מדין מנהג קהילות.

אדם מעדה אחת שהשתקע בעדה אחרת

ולגבי הנידון של אדם מעדה מסוימת שהשתקע בתוך ציבור אחר, וכגון בחור ישיבה שהוריו שייכים לעדה אחת והוא התחנך בתוך ישיבה מעדה אחרת ונפשו וחפצו להיות שייך לציבור הזה. אזי אם יחליט להיטמע בתוך הציבור הרי שדינו כמי שעבר מעיר לעיר.

גר שהתגייר

דלפי כל הנ"ל אין שום שייכות למוצא העדתי של האדם אלא לקהילה דממנה הוא בא ואליה הוא שייך, ולכן גר שנתגייר אין מסתכלים מאיזה מדינה הוא בא אלא השאלה לאיזה ציבור הוא נכנס.

מנהגים שונים בכלל ישראל

וכל הנ"ל נוגע להרבה מאוד הלכות הן בפסח והן בכל השנה, וכדוגמת השאלה הנפוצה בתים שבהם לא נהגו לאכול אחד אצל השני בפסח האם גם בנייהם צריכים לנהוג כמותם, ויש לברר האם זהו מנהג עיר או מנהג טוב שקיבלו עליהם אבות שאינו מחייב את הבנים. וכן אם שייך האידנא מנהג זה. ולגבי מנהגי תפילה כתבו הפוסקים שאין לשנות כיון שיש שערים לכל נוסח ונוסח, ואי"ה נרחיב בזה ועוד חזון למועד.

וכן יש לדון באשה הנישאת לבעל שנוהג חומרא שלא היתה בבית אבותיה כיצד עליה לנהוג, ויש בזה פרטים נוספים שאי"ה נרחיב בהם.

לכבודך הוא ביטל את מנהגו והחמיר, ויעץ לו לעשות התרת נדרים. ולשנה אחרת אכלו כולם שרויה בבית הרב שך זצ"ל. והנה הוראה זו של בעל הקהילות יעקב שנויה במחלוקת שבשם החזון איש מובא כמה הוראות שאמר שלא מועילה התרת נדרים למנהג זה, דהוא מנהג של ציבור שלא מועילה לו התרה, ולכאורה כך מבורר גם בדברי המשנ"ב סי' תס"ח ס"ק י"א באופן כללי על מנהג של מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח, שהוא יסוד כל דיני המנהגים.

וישנו מעשה שנדפס בספר מעשה איש שבו מובאת עדות מהגר"ח קניבסקי שליט"א שאביו בעל הקהילות יעקב סידר התרת נדרים לרבי זעליג שפירא בשעה שהיה קשה לו לקיים מצוות אכילת מצה מבלי לטבול אותה במים, אך בכרך שאחר זה מובאת הערה מהגר"ח גריינמן שליט"א שהוא היה במושב בית דין זה במותב תלתא ולאחר מכן אמר לו החזון איש שהתרה זו אין לה תוקף.

ועיין בספר הליכות שלמה פסח פרק ד' סעיף י"ט מה שהביא בשם הגרש"א שמהני לעשות בזה התרת נדרים, אלא שלכאורה הטעמים המוזכרים שם צ"ע לפי כל מה שכתבנו לעיל, גם הגריש"א זצ"ל היה מורה שאם יש לאדם פתח וחרטה על מה שהוא עצמו התחיל להתנהג כך, יכול לעשות התרת נדרים. אלא שלפי כל הנ"ל ועל פי ביאורו של הריב"ש לא מהני בזה התרת נדרים.

אלא שיתכן שהגריש"א והגדולים אשר סברו שמהני התרה למנהג זה, נקטו שמנהג זה של אי אכילת שרויה הוא מנהג שאין לו כל כך בית אב³, ויתכן שלא צריכים לנהוג בו כלל ובפרט בזמננו שהמצוות דקות ונילושות היטב, ולכן עכ"פ מהני בו התרת נדרים. [והנה לפי מה שנתבאר אזי ממנ"פ או דלא בעי התרת נדרים או דלא מהני התרת נדרים].

ערים וקהילות שנעקרו ממקומם

ויש לברר מה קורה כאשר נחרבו הערים ודנו בזה הפוסקים בארוכה, ואמנם יש בזה שאלה שיש לדון בה מה ההגדרה של קהילות

³ הפוסקים האריכו בטעם מנהג אי אכילת מצה שרויה והאם יש טעם בזה גם האידנא, עיין משנ"ב סי' תנ"ח ס"ק ד' שכתב שמדינא מותר לבשל את המצות אחר שנאפו וכתב שיש אנשי מעשה שמחמירין על עצמם ואין שורין ואין מבשלים מצות בפסח מחשש שמא נשאר מעט קמח בתוך המצות מבפנים שלא נילוש יפה ועל ידי השריה יתחמץ, וציין לשע"ת סי' ת"ס שמצד הדין אין לחוש לזה דאחזוקי איסורא לא מחזיקין ובפרט בימינו שנוהגים לעשות ריקנין דקים, ומ"מ מי שנוהג בחומרא זו אין מזניחין אותו. עיין בספר ארח דוד [הנהגות הגר"ד בהר"ן זצ"ל] אות ר"י שמובא שהגרש"א זצ"ל סיפר שפעם שאל את הגאון רבי דוד בהר"ן זצ"ל בהתקרב הפסח איזה חומרות כדאי לקבל על עצמו, וכידוע שהיה הגאון ר' דוד בהר"ן מגדולי מדקדקי ההלכה בין חכמי ירושלים דאז, וענה לו ששתי חומרות כדאי לו לקבל על עצמו: א. לאכול מצות מכונה ולא מצות יד. ב. להקפיד לאכול שרויה כדי לקיים מצות שמחת יום טוב, [והגאון הנ"ל לא אכל שרויה ואמר כיון שמכבד את מנהג חמיו בזה רבי עקיבא יוסף שליזינגר זצ"ל שלא אכל שרויה].

אמנם יש לידע שכל זה היה בזמנם שעניין אפיית מצות יד היה מוזנח ביותר והיו בזה מכשולות, אך מעת אשר החלו חברות של בני תורה שדקדקו מאוד היו בני ירושלים מעדיפים את מצות היד על מצות מכונה, וגם הגרש"א זצ"ל היה אוכל מצות יד, אלא שהיה אוכל במשך הפסח כזית ממצות מכונה שלא יאמרו שדעתו לפסול מצות אלו. [והבאנו את הדברים רק כדי להראות שגדולי ירושלים אחזו שמדינא אין מקום לחוש לחשש שרויה, אך כידוע שבהרבה מאוד מקהילות ישראל נזהרו בזה ביותר הן במצות והן בכלים.